

REGIONÁLIS KONZERVATIVIZMUS

L I S Z T Ó C Z K I P É T E R

A kamera forogni kezd, és láthatóvá válik egy neurotikusan ide-oda pillantgató szakállas férfi egy hídon, folyó a háttérben. Megkérdezi, hogy kezdhetnek-e. A kamera mögött bólogatnak. Oké, mondja a bozontos férfi. És így szól: „Amit itt láthatnak, legalább télen vagy nyáron, az egyik legszebb helye Ljubljanának, úgy néz ki, mint Párizs, zöld levelek, stb., mind a két oldalon szép, régi házak, semmi különös. De nincs igazuk! Ez a folyó itt a hivatalos földrajzi limit Balkán és Közép-Európa között. Szóval legyenek tudatában annak, hogy a másik oldalon – horror, orientális despotizmus, a nőket megerőszakolják, megverik, és még tetszik is nekik. Ezen az oldalon – Európa, civilizáció, a nőket megverik és megerőszakolják, de nem tetszik nekik.” A kamera kicsit fáziskésésben, sokkban a hallottak után, tágít a látószögén, ahogyan a férfi most a híd egyik és másik hídfője felé mutogatva éppen befejezi a róla szóló dokumentumfilm nyitójelenetét: „Szóval Balkán és Közép-Európa. Ne felejtsek el!” A magyarra fordítva *Szeresd szimptomádat, mint magadat!* című 1996-os dokumentumfilm Slavoj Žižek munkásságát kívánta bemutatni. Több emberrel volt szerencsém (vagy szerencsétlenségem) beszélni a politikáról. Ezek az emberek a politikai skála mind a két oldalán szépen felsorakoztak. Amikor szóba jött az én álláspontom, vagy éppen az, amivel foglalkozom, rendre kelletlenül szembejött Közép-Európa témaköre. Ha jobboldali emberrel beszéltem, és a vitába forduló beszélgetés nem tudott átjutni az én makacsságomon, amely mindig visszafordult a geopolitikai alapvetésekhez, általában az hangzott el, hogy az illető magyar, neki Magyarország érdekei az elsők. Ha baloldali emberrel beszéltem, akkor kiderült, hogy számára Európa és az Európai Unióban létező Magyarország az első – és be kell vallanom, részükről Magyarország emlegetése legtöbbször betoldás volt a mondatba, nem annak tárgya. Furcsa sajátossága volt ezeknek a beszélgetéseknek, hogy Magyarország, amely tagadhatatlanul európai és uniós (tag)állam, illetve megmásíthatatlanul közép-európai ország, valahogy sosem tudott közelíteni egymáshoz. A jobboldali ember szemében Közép-Európa egy Wikipédián olvasható *headliner*, a baloldali ember számára a politikai csökönység tengerköze, amelyben a pálinkának két különböző neve van, az autópályán pedig épp csak nem lovaskocsival közlekednek. Úgy tűnik hát, mintha *Közép-Európa, amely nemcsak a magyar érdek jövőbeli bölcsője, hanem az európaiság új trónörököse is*, valami ismeretlen, új földrész volna, és azzal a meglepettséggel szemlézzük, mintha hónapokon át tartó tengeri hajózásunk során először látnánk szárazföldet. Pedig a térség folyamatosan kopogtat a mindennapjaink, a gondolataink és a terveink ablakán, még akkor is, ha leengedjük a redőnyöket.

HÁTORSZÁG A HATÁRON

Ha ellátogatunk Krakkóba, úgy érezhetjük, hogy királyi városban vagyunk! Nem kell a waweli székesegyház előtt állni ahhoz, hogy megtestesüljön előttünk a birodalom. Elég bármely mellékutcában elindulni, és kikötni a *bárholban*.

Krasznahorkai László egy interjújában Gyuláról emlékezik meg, mondván „biztosan szerepet játszott ebben a történelem is. Az, hogy Gyula valaha majdnem az ország közepén volt, aztán az I. világháború után az ország legszélére került. És ez kicsit olyan, mint amikor az ember mondjuk Lisszabonban van, és érzi ezt a miliőt – vagy Madridban akár –, hogy itt ilyen nagy épületek vannak, itt minden kicsit monumentális, de hol a birodalom?”¹ Nemcsak az épületek azok, amiket körbeleng a birodalmi reminiscencia, hanem az emberek is. Ha az ember elmegy Szabadkán egy kávézóba, ott hallkan beszélgető embereket lát, akik süteményeznek, kávéznak, mondhatni, az úri-polgári szalonok légkörét teremtik meg. De ha az ember ugyanezt tenné mondjuk a dél-szerbiai Nišben, azonnal *Moj ópat!* hallatszódná valamelyik sarokból...

Határátlépés –

A szentendrei Skanzen szocialista határátkelőhelye, 2022
(Kobza Miklós felvétele)

1 Louisiana CHANNEL: László Krasznahorkai Interview: I Didn't Want to Be a Writer. 2020. február 25.
<<https://www.youtube.com/watch?v=Xlyz4x17hRo>>

Közép-Európa egy olyan körülhatárolható terület, amelynek sajátosságait nem mindig a hátszágban, hanem a határain érzékeljük a legjobban. Ha feltesszük magunknak azt a kérdést, hogy mi Közép-Európa, akkor legfeljebb azt mondhatnánk el, hogy Ljubljana, Krakko, Brno, Pozsony, Budapest és Debrecen – miért igen. De sokkal könnyebb dolgunk van, amikor azt kell megválaszolni, hogy Trieszt és Łódz miért nagyon, Gdańsk miért kifejezetten és Wrocław miért irtózatosan. Sosem előnyös úgy meghatározni valamit, főleg ha emberek identitásának a részét képzik, hogy azt valaminek az *ellenében* tesszük. Gyakran elégnak kezeljük valami hiányát ahelyett, hogy megmondanánk, mi az, ami ügyünk, identitásunk mellett szól. Ez az európai identitáscsörték helyzetében, ha nem is teljesen a negáció által, de a valami felőli elválasztás útján mehet végbe. Elmondhatjuk, hogy Szentpétervár miért nem Nyugat-Európa, és azt is, hogy Oslo miért nem Dél-Európa, viszont Közép-Európa helyzete minden esetben viszonylagos és viszonyítási alapot képző a többi európai égtájidentitással szemben. A mi kérdéseink valahogy úgy hangoznának, hogy Szentpétervár miért *még* nem, Frankfurt miért *már* nem, s Velence miért egyáltalán nem Közép-Európa. Mivel elhelyezkedésünk és állapotunk önmagában is *köztes*, így a határaink azok, ahol a leginkább kiélezetten meg lehet mondani azt, mit is jelent Közép-Európában élni. Nem azért válik tehát egy szerző vagy egy gondolkodó fontossá, mert a *határon* élt vagy éppen ahhoz közel, esetleg olyan emberek közelében, akik már nem a *mi*, hanem az *ők* kategóriájába esnének, hanem azért, mert szemléltetni tudják, akár akaraton kívül is, hogy a *mi* mennyiben és miben, s pontosan hol más, mint az *ők*. Így válik fontos szerzővé Gion Nándor és a *Latornak is játszott* című tetralógia, amelyben Szenttamás nemcsak elnevezésében áll három nyelv határán, hanem epicentruma is találkozásuknak. Ugyanezért létfontosságú Günter Grass Danzig-trilógiája is, amely bár nem reflektál magára a közép-európaiságára, de helyszíne és tárgya, a történelmi tumultus, amely feltorlódott itt a 20. század középső harmadában-második felében, engesztelést és kitarulkozást nyer a szövegben. Emiatt emelhetjük Czesław Miłosz esszéit és munkásságát eszmeiségünk magaslatára, mert megpróbálja kiemelni magát a határról. Ide ugyanaz a tumultus helyezte őt, mint Grass-t, de céljának azt tekinti, hogy létrehozassa maga és sorstársai határait Nyugat és Kelet között.

MINDEN ÚT KÖZÉP-EURÓPÁBA VEZET

Annak érdekében, hogy ne kerüljünk túlságosan távol Žižek Ljubljanájától, álljunk meg egy percre Zágrábban! Itt született a férfi, aki a Ludovikán lett az osztrák-magyar hadsereg tisztje. Szerb nyelvű könyveket dugdosott az ágya alá a kaszárnyában, megtanult magyarul, gyakran látogatott Budapestre, ismerte, sőt elismerte a nyugatosokat, Kosztolányi Dezsővel például igazán jó kapcsolatot ápolt. Az I. világháború alatt megjárta a Kárpátokat, a Monarchia nyugati és keleti területein is szolgált, a Szerb–Horvát–Szlovén (később Jugoszláv) Királyság idején felhagyott a katonáskodással, és az írásnak szentelte figyelmét. Szovjetellenes is volt, de nem volt kapitalista, a fasiszták utálták, de Tito haragjától is csak az menthette meg, hogy már elismert író volt, mire elkezdődött az első Yugo gépkocsi gyártása. Miroslav Krleža (1893–1981), hisz' róla van szó, a 20. század összes nagy történést és rezdülését átélte. Írásaiban nem használja fel az aktuálpolitikát, szakértői és értelmezői közép-európai szerzőként hivatkoznak rá, holott Krleža foggal-körömmel tiltakozott az elnevezés ellen. Szerinte nem lehet esztétikai alapokat térségi elhelyezésben foglalkoztatni. Mégis, szinte minden művében szétfeszíti az előbb lehúzott redőnyt a régió. Hősei, ha nem innen indulnak, ide térnek vissza, ha pedig három kötetben diktatúragényt írt, amiben fikciós országok szerepelnek, mindannyian tudjuk, hogy azok a helyek melyik valószínű országoknak feleltethetők meg.

Amikor Közép-Európa kulturális adottságaira gondolunk, sokszor varkujuk a fejünket. Nem azért, mintha nem adtunk volna semmit az egyetemes

»
»
Közép-Európa
mint kulturális adottság

Die Bauertrachten.

Walachen-Oláhok.

Népvisélet.

Ungarn-Magyarok.

Costumes de paysans

Slaven-Tótok.

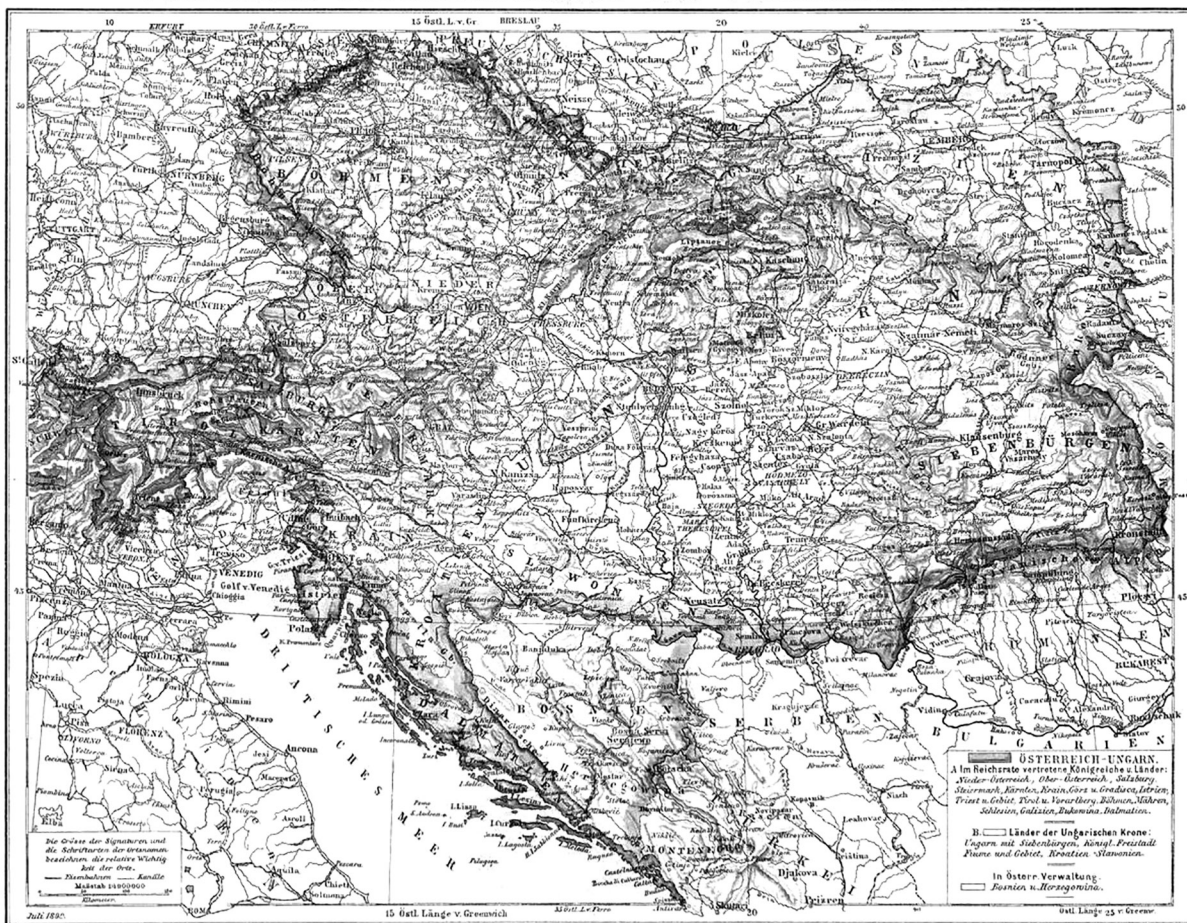
Deutsche-Németek.

kultúrának, és nem is azért, mert kulturális termékeink minősége silányabb volna nyugat-európai társainkéinál, hanem azért, mert a kánon olyan súllyal nehezedik ránk és gondolkodásmódunkra, hogy azt gondolnánk, itt minden csak utánvét, reprodukció, megfelelési kényszer. Úgy vélekedünk, s vélekednek sokan rólunk, hogy kuriózum vagyunk a nyugati/európai világban és kulturális kánonjában, mint ahogy az ember elszórakozik a dél-timbuktui eposzokkal és hegyi-manyi börlészekkel, mert már a címkéjük is egzotikum. Tudatosítsuk a következőt: *kultúránk, irodalmunk, képzőművészetünk és életmódunk minden aspektusában egyenlő a nyugat-európaival, sőt, talán meg is előzi azt.* Köztes helyzetünk nemcsak a kuriózum lehetőségét kínálja fel, hanem a végletekig való kitérés potenciálját is. Nemcsak az európai kultúra jogos örökösei és alkotói-folytatói vagyunk, hanem annak leghűbb szolgálói és egyben fenntartói. Az európai örökség rezilienciájának felmutatói vagyunk, ennek az életakarathoz a megtestesítője mások mellett Krleža is. Karakterei, tematikái mind a régióhoz csatlakoznak, de esztétikája és alapkérdései nemcsak számunkra, hanem tőlünk nyugatra is vizsgált kérdések és kételyek.

Egy pillanatra szórakozzunk el az imént szóba került címkével: egzotikus. A kulturális tranzakciók már nem csak könyveken, esetleg filmekben keresztül gyakorolnak pozitív vagy negatív hatásokat egy adott nemzet vagy térség megítélésére. Az internet demokratizálta a kultúrát előállító folyamatokat és médiumaikat, így sokkal többértűbbek lettek, és több embertől férhetünk hozzá informatív vagy művészi anyagokhoz. Ahogy számunkra nehéz megmondani, hogy Utah államot mely más államok övezik az Egyesült Államokban, úgy a tengerentúli felebarátainknak sem egyszerű megkülönböztetni Romániát Szlovéniától, de néha Franciaország és Németország is helyet tud cserélni a fejükben. A Vasfüggöny szénszál-bársony keverékanyaga alól még csak most hempergünk ki a világ elé. Ezért szinte értetlenül állhatunk azon érdeklődés előtt, amit

Etnopluralizmus –
Népek és nemzetiségek
a Magyar Királyságban, 1855
([Wikimedia Commons](#))

POLITISCHE ÜBERSICHTSKARTE VON ÖSTERREICH-UNGARN.

Brockhaus Konversations-Lexikon, 19. Aufl.

F. A. Brockhaus Geogr.-art. Anstalt, Leipzig.

Közös országunk –

Az Osztrák–Magyar Monarchia térképe a Brockhaus-lexikonban a 19. század végén
([Wikimedia Commons](#))

manapság látni a térségünk iránt. Zenészeink, művészeink és gondolkodóink reneszánszukat élik az interneten, így pedig a világ egész/bármely területén is egyszerre. Azt mondhatnánk, hogy rajtunk kívül álló okok miatt a mi oldalunkon állnak a trendek, még akkor is, ha egyelőre csak az egzotikum szintjén. Pontosan ezért üdvös látni olyan kezdeményezéseket, mint a *The Continental* folyóirat, amely a régió irodalmát és kultúráját kívánja tolmácsolni tengerentúli olvasóknak, vagy mint a V4 Law Summit.

Hogyha nekünk, konzervatívoknak érdekünkben áll és feladatunknak tekintjük hagyományaink, kultúránk, életszokásaink és hitünk megőrzését, akkor kutya kötelességünk legalább ekkora figyelemmel örködni térségünk megmaradása fölött. Úgy tűnik, akármennyire is a magyar érdek az első, *a magyar érdek nem távolítható el a közép-európai sorsközösségből*, még akkor sem, ha némely szomszédal a kapcsolatunk nem a legjobb éppen az adott pillanatban. A közép-európai királyságok hatása a történelemre és a térségre, a szentendrei szerb ortodox templom ormai, a kőbányai lengyel katolikusok és templomuk, Szent Adalbert működése, vagy éppen Tengerfehérvár és a horvát korona mind-mind része magyar kultúránknak, és nem esetleges betoldása, kiegészítése annak. A Monarchiában való együttélés, amelyről sok rossz is elmondható, kétséget kizárólag inkubálta ezeket a kultúrákat és népeket, véglegesen összetapasztotta sorsunkat, gondolkodásunkat, világlátásunkat, amint furcsamód az 1944/45 és 1989/90 közötti időszak is így hatott. Israel Zangwill *The Melting Pot* (1908) című drámája után egyre inkább a közbeszéd részét kezdte képezni az a gondolat, hogy az Egyesült Államok – a darab címe után – népek olvasztótégelyeként működik. Az, hogy ez mennyire vált valóra, mindenki döntse el maga, s próbálja megítélni, hogy kinek vagy minek a kölyke a modern Egyesült Államok; az viszont nagyon is látható, hogy Közép-Európa nem vált és nem is

fog olvasztótégellyé válni, holott minden arra predesztinálna minket, hogy Közép-Európából *Mitteleuropává* olvadjunk össze/szét. Krleža megállapítása szerint azonban a magyar–horvát együttélés 800 éve alatt 800 horvát sem asszimilálódott magyarrá a Drávától délre.

Azáltal tehát, hogy térségünk, amely megannyi kultúrát, nyelvet és népet foglal magába, nem vált masszává, hanem különbözőségeiken keresztül létre tudott hozni egy olyan közeget, amelyből napjaink Közép-Európája gyökerezik ki, nem a véletlen műve. A történelem zavaros folyása miatt nemcsak geopolitikailag, hanem a kívülálló erőknél is köszönhetően kerültünk közelebb egymáshoz. Azok a nyelvi és kulturális transzferek, amik egyébként is létrejöttek volna, okot kaptak és célt vettek fel. Különbözőségeink fennmaradtak.

KEVESEBB KISSINGERT, TÖBB HAVELT!

Minden generációnak és minden égtájnak megvannak a saját, korszakos emberei. Ezek a személyek, azon túl, hogy meghatározót tudtak alkotni korszakukban, örökmécsesként mutatnak előre a jövőbe, munkásságukból nemcsak inspirálódni tudunk, hanem hitet, motivációt tudunk meríteni. A globalizáció ezt az emberanyag-kánonképzést is megváltoztatta, hol jót tett ezzel nekünk, hol pedig a sajátjainkról terelte el a figyelmet. Nincsen azzal semmi baj, nem megvetendő, ha valaki Mearsheimerben, Morgenthauban vagy Kekkonenben látja a(z) (újra)felfedezés adta örömet, bátorítót és követendő utat, de akárkit is emeljük fel fejünk fölé és ismerjük el munkásságát, nem feledkezhetünk el arról, hogy gondolataik csak részben applikálhatók magunkra. Nem a mi kutyánk kölykei.

Noam Chomsky 2014-ben Csehországban több beszédet is tartott, miután nyelvészeti munkájáért kitüntette a Cseh Tudományos Akadémia. Kisebb botrányt is okozott ezzel, miután a közép-morva Olomoucban előadott beszédében azzal érvelt, hogy a csehek eltúlozzák történelmük azon részét, amely a szovjet elnyomás alatt telt. Chomsky szerint a dél-amerikai nemzetállamok és népek sokkal többet szenvedtek a saját diktatúráik alatt, és hozzátette, hogy a térségből származó disszidensek, megemlítve Vacláv Havelt, csak azért lettek ismertek Nyugaton is, mert a nyugati hatalmak védték őket. A beszámolóik ilyen címmel jelentek meg: *Chomsky: A kelet-európai disszidensek kiváltságosok voltak, és nem is szenvedtek annyit, Havel is beleértve.*² Chomsky a kommunizmus alatti cseh politikai helyzetről szóló értekezését 1960-tól kezdte, szinte teljesen kivágyva a II. világháború után következő sztálinista elnyomást, amely alatt több ezer cseh lelte halálát vagy börtönözték be őket. A baj nem is feltétlenül Chomsky tudatlanságával vagy önkéntes ignoranciájával van, hanem önmagában a gesztussal. Azzal a gesztussal, hogy az ekkortájt még kelet-európainak titulált népek szenvedései nem ütnek meg semmilyen ingert, mert az távol van, az egy másik szféra, az nem a mi narratívánkat erősíti. Ez pedig sajnos nem valami múltóban lévő tendencia. Amikor napjainkban Ukrajna támogatását nemcsak nyugaton, hanem itthon is morális alapvetésként tartják számon, egyszerűen megütközik az ember, amikor nyugat-európai politikusok továbbra is úgy hivatkoznak Ukrajnára, hogy *The Ukraine*,³ mintha az (valóban) csak egy műveleti terület vagy kolonizálható térség volna.

Az amerikai realizmus, amely szerzőinek és gondolkodóinak egyre több gondolatát adoptálják a baloldali szószólók is, bár rendelkezik *picturával*, de szituációnkat tekintve nem elég *sententiával*. Múltunk tekintetében mindenképpen érdekes és tanulságos olvasmány lehet Mearsheimer bármely műve, de nem lehet zászlóshajója a közép-európai törekvéseknek. Be kell látnunk, hogy Kekkonen békéje romokban, Mearsheimer realizmusa örvendve szolgáltatna

különbözőségeiken
keresztül jön létre
Közép-Európa

2 Chomsky: Východoevropské disidenti byli privilegovaní a tolik netrpěli. Zmíní i Havla. *Hospodárske noviny*, 2014. szeptember 7.

3 Vö. Katy STEINMETZ: Ukraine, Not the Ukraine. The Significance of Three Little Letters. *Time*, 2014. március 5.

vissza minket a „Kelet-Európa” feliratú polc címkéje alá, az orosz irredentizmus pedig, amely származzon Alexandr Dugintól, Ivan Iljintől vagy Lev Gumiljovtól, egyelőre az Ukrajna mocsaras vidékeiben prüszköli a tüzérségi lőszert, és mozgásban van.

Nem értheti meg egy amerikai vagy francia, hogy identitásunkat mennyiben formálta a szocializmus és a szovjet elnyomás, így nem is ragaszkodhatunk ennyire az ő megfajtéseikhez. Üdvös hír, hogy egyre bővülő kínálatban férhetünk hozzá jobboldali-konzervatív gondolkodók munkáihoz, és műveik fordításában, kiadásában, arról tartott konferenciák keretében nemcsak tőlük és róluk tudunk meg többet, hanem arról is, hogy miként gondolkodnak-gondolkodtak rólunk. Az is jó hír, hogy ezzel párhuzamosan létrejöttek azok az intézmények és közösségi terek, amelyek ezen szerzők szellemiségében adnak teret a fiatalság számára, s rendeznek programokat. De felmerül a kérdés – hol vannak a mieink? Láthatjuk, hogy Molnár Tamás (1921–2010) életművének feldolgozása és folyamatban lévő összkiadása mennyire gazdagítja végre-valahára a magyar olvasókat is. Nem szabad és nem is kell egyszeri örömmel lennie ennek. Hol vannak azok a szerzőink, akik ennek a tengerköznek a valóságában alkottak és gondolkodtak? Hol vannak a Havel-, Wałęsa-, Kundera-, Miłosz-, Kołakowski-kötetek? Nem kell elvetnünk Mearsheimer és a többi realista gondolatát, hanem adaptálni kell, de a magunk módján. A kétpólusú világrendszer, ahogy a berlini fal is: összeomlott. Azért pedig, hogy ne csak ismét egy pólus vonzáskörében legyünk, a mi realitásunkat kell alapul vennünk. Voltunk már Kelet-Európa, Kelet-Közép-Európa és *Mitteleuropa*; ki tudja, ha felismerjük potenciálunkat, a térségi megnevezést felválthatja a *hatalmi* státusz, egy új elnevezés alatt.

A POSZTMODERNIZMUS A MIÉNKI!

Nem vagyok nyelvész, de ha az lennék, biztosan meglenne a kutatási területem: az előtagoktól való félelem a politikai skála jobboldalán: *de-*, *szür-* és *poszt-*. Visszatérő tapasztalat, hogy ha meghalljuk ezeket az előtagokat, már ráncolni kezdjük a homlokunkat. Úgy tűnik, mintha átkot szórna a beszélgetőpartner, és éppen most képezné meg a rontás első szótagját: *dekonstrukció*, *szürrealizmus*, *posztmodern*. Kár, hogy ez leginkább csak a mumus. Ha szembejön a járdán a posztmodernizmus, a jobboldali átmegy az út másik oldalára, de miért? Pedig egyre inkább úgy tűnik, mintha ez a szó elvesztette volna az értékét. Nem azért, mert a posztmodernizmus, mint más hangzatos egysorosaink, felfalta volna önmagát, hanem azért, mert mumussá tettük. Mindent, ami nem összeegyeztethető a konzervativizmussal, azt posztmodernné züllesztjük. Ez öncsalás, amivel önmagunkat hergeljük bele a hisztériába, s a végén még egy gyenge fricska is téglának fog tűnni, ami most repül be az ablakon. Bár nagyon sokan vannak, akik tudatosan és megfontoltan használják ezeket a kifejezéseket, trenddé kezd válni a posztmodernizmus körüli szómágia, ami oda fog vezetni, hogy nem a posztmodernizmussal szemben fogunk vitában állni, hanem ködlovagokkal. Veszélyes dolog ez, mert ha mindenre ráaggatjuk e jelzőt, akkor csak gügyögni fogunk az érdekeink védelmében, akkor is, ha azt nem romkocsmákban tesszük, hanem szalonokban, s nem kapucnisban, hanem háromrészesben.

Ez az egyelőre korlátozott stílusgyakorlat még nem meghonosított gyakorlat, viszont nagyon vigyázni kell azzal, hogy mikor válik tendenciává, esetleg bevett hagyománnyá ez az eljárás mód. Nem az az állítás, hogy mindent tárt karokkal kellene fogadni, ami előtaggal ellátott terminus, csak kizárólag az, hogy ez a diszkurzus rendelkezik olyan fejleményekkel, illetve gondolatokkal, amelyek a saját oldalunkon is használhatóvá tehetőek, ha kellő figyelmet és komolyságot szentelünk nekik. Ismerkedjünk meg tehát a posztkolonializmussal, amely a térségünk önmagára találásában és önazonosságának felfedésében kiváltképp hasznosnak bizonyulhat.⁴

Posztmodern régió – Bolgár és ukrán kultúraelméleti írások 1993-ban és 2019-ben

4 Vö. Békés Márton: Mi, bennszülöttek. *Kommentár*, 2020/2.

Önmagában a posztkolonializmus egy eszmei áramlat, amivel napjaink nyugati civilizációja bajlódik, hiszen célkeresztjében önnönmaga áll. A posztkoloniális gondolkodás középpontjában a gyarmatosító és a gyarmatosított kapcsolata áll, továbbá az, hogy a gyarmatosító távozása után milyen, akár permanens változások fedezhetők fel az adott ország kultúrájában, politikai berendezkedésében, társadalmában. Különösebb példák vagy esetek leírása nélkül is megbizonyosodhatunk arról, hogy miért lehet káros a nyugati országok társadalmi stabilitására egy ilyen nézőpont. El kell ismernünk ezen a téren a lengyel kollégákat, akik nemcsak történeti és társadalmi szempontból adaptálták jótékony hatással a posztmodernizmust, hanem a művészeti téren is. Ewa M. Thompson *A birodalom trubadúrjai* című tanulmánykötete felhívja a figyelmet arra, miképpen tekint az orosz lélek és az orosz irodalom minden, befolyási terében fekvő népre és területre úgy, mint potenciális gyarmatra.⁵ Rámutat a *Háború és béke* koloniális víziójára, de kevésbé ismert szovjet írók Szibériához köthető viszonyában is megéli az elnyomó archetípusát. Fel kell ismernünk, hogy ez a mi esetünkben miért lehet előnyös szemléletmód múltunk és az abból fakadó jelenünk, jövőnk meghatározása szempontjából. Ahogy a Habsburg Birodalom, úgy a Szovjetunió is körbekarámolta életterünket, ez pedig életmódunkban, történelmi emlékezetünkben és kultúránkban hagyta nyomain. Ezeknek a hatásoknak a kutatására több intézményünk is van, amelyek munkájának köszönhetően nemcsak napról napra többet tudunk meg történelmünkről, hanem arról is, hogy ez hogyan hat napjainkra, még akkor is, ha ezt nem tudatosítjuk magunkban. A Habsburg Birodalom és a Szovjetunió bukását követően két égtáj felől is légüres térbe kerültünk. Múltunk ilyesfajta kutatása nemcsak számunkra eredményezheti a térségben való létezésünk tudatosságát, hanem a szabadon lebegő államok önerejéből származó egységge kovácsolását is elhozhatja, amire napról napra nagyobb szükség mutatkozik.

Szintén kétélű kard a posztmodernizmus alatt átváltozó irodalom. A legtöbben – olykor teljesen jogosan – arra gondolunk, hogy nehéz, érthetetlen szövegek, amelyek nem rendelkeznek saját gondolatokkal, kizárólag intertextusokkal, s teszik ezt valamilyen sznobizmusból. *Generációmnak a nagy meghatározó eseményekből kizárólag a maradék jutott.* A szocializmus tapasztalata nem válhat már emlékké. Ami emlékeztethet minket a korra, azok vagy teljesen beépültek életünkbe, mint a kockásfülű nyúl vagy a lakótelepek brutalizmusa, vagy történelemmé vált emlékképekként, tudósításokként, a teret szétfeszítő szobrokként válhatnak csak magunkévá. Akár azt is lehet mondani, hogy a fiatal tengerköz komponensei már csak történelmi eseményként lehetnek igazán a mieink. Ezért annak távolságából kell a posztmodernizmust is vizsgálni. Ha irodalomunkra gondolunk, amely e térségben létfontosságú és életre hívó gyakorlat, akkor láthatóvá válik, hogy azok a bomlasztó hatások, amelyeket Nyugaton láthatunk, a szocializmus köldökében is hasonló hatásokat tudtak elérni. A posztmodernizmusra jellemző játékoság, nyelvfilozófiai érdeklődés, kriptikusság és az olvasóra hagyott jelentésképzés mind hozzájárult ahhoz, hogy autonómiánk szárnyait ne csak bontogatni, hanem kellő idővel kitárni is tudjuk. Elmondható az is, hogy a magyar és közép-európai posztmodern irodalom a rendszerváltásokkal ki is fullad, hiszen antagonistista motiváltsága a cenzúrával és meghatározott gondolkodással szemben megszűnt létezni. De azt sem szabad elfelejteni, hogy annak idején gondolkodási szabadságunk érdekében használtuk a posztmodernizmust, nem annak eltompításáért! Tekintettel arra, hogy ez a generáció már nem involvált személyesen a korban, így annak kutatásához, felhasználásához létrejön a kellő távolság. Valóban „fogalomkórházakra” van szükség.⁶ Nem engedhetjük meg, hogy a házasság helyét a szexualitás vegye át, amint azt sem, hogy a munkás helyét a humán erőforrás. Tegyük az ellen, hogy olyan fontos fogalmak, amelyek integráns részét képezik múltunknak és jövőnknek, maradjanak meg eredeti értelmükben, és ne váljanak mumussá. ■

posztmodern autonómia

5 Lásd bővebben: Ewa M. THOMPSON: *A birodalom trubadúrjai. Az orosz irodalom és a kolonializmus.* ford. KOVÁCS Lajos – PÁLFALVI Lajos, Örökség Kultúrakutató Intézet, Bp. 2015.

6 CZOPF Áron: Fogalomkórház. *Kommentár*, 2023/2.